

Orla Lehmanns tale om fæstesagen

Taler

Orla Lehmann
Medlem af Landstinget

Sted

Landstinget

Omstændigheder

Lehmanns egen indledning: I det Udvalg, som Landstinget havde nedsat i Anledning af det af J. A. Hansen i Folkethinget indbragte og der foreløbigen vedtagne Lovudkast om Fæstegodsets Overgang til Selvejendom, var et overvejende Flertal (Estrup, J. Jacobsen, Krieger, Larsen, Lehmann, Rosenørn Teilmann, Sehestedt-Juul og Ussing) enige om at indstille det til Forkastelse, medens Mindretallet (Andersen, Hasle og N. Rasmussen) væsentlig sluttede sig til Udkastet. Da Lovens Forsvarere kun toge liden Del i Forhandlingerne i Thinget, drejede disse sig hovedsageligen om tvende Forslag til en motiveret Dagsorden, af hvilke det ene (Flertallet med Undtagelse af Larsen og Lehmann) efter Indenrigsministerens Udtalelser blev taget tilbage, det andet (af Lehmann, hvortil Larsen væsentligen havde sluttet sig blev vedtaget, efter at de særlige Punkter, som vare føjede til samme, forinden Afstemningen vare frafaldne. Flertallets Forslag var saalydende: »I Betragtning af, at Landstinget vel maa anse det for et vigtigt Formaal for Lovgivningsmagten at stræbe hen til at fremme Fæstegodsets Overgang til Selvejendom ved en udstrakt Anvendelse af saadanne hensigtsmæssige Midler, som ikke krænke de Privates Ejendomsret, men at Thinget, afset fra hvad der iøvrigt kan være at indvende imod det foreliggende Lovforslag, maa finde den Grundbestemmelse i dette, at der efter Fæstekontraktens Udløb skal tillægges Fæsterens Efterladte en lovbestemt Andel af Fæstegodsets Værdi, uforenelig med Ejendomsretten over Fæstegodset, gaar Thinget over til den næste Sag paa Dagsordenen, opfordrende Regeringen til ved de Midler, der staa til dens Raadighed, nærmere at undersøge Forholdene paa de Godser, hvor der maatte have vist sig Utilbøjelighed til paa antagelige Betingelser at indrømme Brugerne Selvejendom og efter Udfaldet af denne Undersøgelse at tage under Overvejelse om nye Lovbestemmelser kunne træffes til at modvirke slig Utilbøjelighed.« Min Dagsorden, af hvis Motivering, dels i Betænkningen, dels under Forhandlingerne, Nedenstaaende er en fri Bearbejdelse, var saalydende:

Fastesagen.

Idet Landstinget fastholder, at Lovgivningsmagten er berettiget til at paabyde Fæstes Overgang til Selveje, og at Forslaget til en saadan Lov helst bør udgaa fra Regeringen, gaar det over til den næste Sag paa Dagsordenen; dog med den Udtalelse:

1) at Enhver, som nu har eller herefter erhverver en eller flere Selvejergaarde eller Arvefæstegaarde (med Ret til at sælge eller pantsætte disse) bør være berettiget til selv at drive dem eller at overdrage deres Brug til Andre paa saa lang Tid og paa saadanne Vilkaar, som han vil,

2) samt til at udstykke dem, være sig til selvstændig Bebyggelse eller til Forening

med anden Bondejord, dog under Regeringens Tilsyn og under Bevarelsen af en Hovedparcel eller af et lovbestemt Forhold af Jordbrug af Middelstørrelse.

3) at der bør forelægges Eierne af Fæstegods en bestemt Frist, inden hvilken de for Indenrigsministeren skulle opgive, hvilken Omfordeling af dette, og hvilken Inddragning af Bondejord under Hovedgaardsjord de ved Magelæg eller efter Bevilling eller med nogen særlig i den gjældende Lovgivning indeholdt Hjemmel agte at foretage, enten strax eller ved indtrædende Fæsteledighed;

4) at udenfor de saaledes af Indenrigsministeren godkjendte Planer Inddragning af Bondejord under Hovedgaardsjord herefter kun bør ske paa de i Lov af 19de Febr. 1861 § 2 opstillede Vilkaar, saa længe ikke alt Fæstegods er overgaaet til Selvejendom eller Arvefæste;

5) at ingen Fæstegaard herefter bør kunne gives i Livsfæste eller dermed i Klasse staaende lang Forpagtning;

6) at forinden de nuværende Fæste- eller Forpagtnings Kontrakters Ophør — eller en kort Frist efter samme — ingen Fæstegaard bør kunne overdrages i Selveje eller Arvefæste til Andre end de nuværende Brugere eller disses Slægt, d. e. Børn, Svigerbørn, Stedbørn eller lovformelig adopterede Plejebørn;

7) at ved Udløbet af ovennævnte Frist de Gaarde, som ikke forinden paa saadan Maade ere afhændede, bør sælges ved offentlig Auktion til fri Selvejendom;

8) at, hvis paa Auktionen en af de i Nr. 6 nævnte Personer bliver højstbydende, afgaar en Fjerdedel af Kjøbesummen.

9) at denne Fjerdedel i andet Fald indbetales i Statskassen, for i Forening med hvad der forøvrigt maatte kunne anvendes til saadant Øjemed at støtte de til Kjøbenes Lettelse og Pantekreditorernes Betryggelse nødvendige Foranstaltninger.

Jeg har naturligvis intet særligt Kald til at omtale de Punkter, hvor jeg er enig med Flertallet, og hvorom jeg derfor kan henholde mig til Udvalgets ærede Ordfører. Dette gjælder navnlig om hans hele Bevisførelse for, at de statsøkonomiske og politiske Formaal, der skulde berettige Lovgivningsmagten til nu at gribe ind i Fæstevæsenets Ordning, kun meget ufuldstændigt vilde

opnaaes, hvis det fra Folkethinget os tilsendte Udkast blev ophøjet til Lov. Disse Statsøjemed ere deri i den Grad — jeg vil ikke sige opoffrede, men stillede i Skygge for Omsorgen for et vist Antal Familiers pekuniære Fordel, at Forslaget under første Behandling af en anden æret Taler med Føje er betegnet som «[sic.]en Godgjøren hedslov.» Da det saaledes nærmest maa betragtes som Forslag til et Arrangement mellem tvende Grupper af interesserede Personer, saa er det ikke saa meget i Lov givningsmagts af Statshensyn ledede Villie, som i de Paagjældendes Tilslutning og derved mer eller mindre udtrykkeligen givne Samtykke, at det maa søge Støtte. Dette har den oprindelige Forslagsstiller selv været sig bevidst. Ingen skal kunne nægte ham den Anerkjendelse, at han med Flid og kløgt har samlet Elementer til en saadan halv privat Overenskomst; man kan endog forfølge Sporene af denne Bestræbelse ind under Jorden — hvorved jeg ikke sigter til nogen infernalsk Indflydelse, men til den morsomme Bestemmelse om »Kridtunderlaget« under en Del af Stevns Herred. Derfor har han ogsaa, da han foreløbig tog Afsked med sit Udkast ved dets Overgang til Landstthinget, betegnet det som et Forslag fra Folkethinget paa Fæsternes Vegne, hvorom nu Landstthinget, og da navnlig Godsejerne i Landstthinget, skulde sige deres Mening paa Godsejernes Vegne, idet han haabede paa en Overenskomst — ikke i dette Ords sædvanlige Betydning, som en Overenskomst mellem Statsmagterne, der jo er Grundlaget for al parlamentarisk Lovgivning, men mellem Rigsdagens tvende Afdelinger som de naturlige Værger for de to Samfundsinteresser, hvis Mellemværende her skulde opgjøres. Paa en noget lignende Maade udtalte sig flere af Folkethingets Medlemmer, der kun vilde have deres Stemme for Lovens Vedtagelse betragtet som en Henvisning af Sagen til Landstthinget, og ingenlunde som et Samtykke til, at Lovudkastet, saaledes som det er, skulde kunne ophøjes til Lov. Jeg drister mig nu ikke til at paastaa, at det vilde være en korrekt eller ønskelig Praxis, hvis Rigsdagens tvende Afdelinger saaledes skulde konstituere sig som Kommissionærer for tvende stridende Parter, og paa deres Vegne tinge og prutte, indtil man fandt Noget, hvorved de begge kunde finde sig tilfredsstillede. Jeg kan derfor Intet indvende imod, at de ærede Landstthingsmænd, der tilfældigvis tillige ere Godsejere, ved Sagens første Behandling med stor Styrke gjorde gjældende, at de sidde her ikke som Godsejere, men som Rigsdagsmænd, uden anden Fuldmagt end deres Valgbrev, og uden anden Opgave end at tale og stemme efter deres Overbevisning om, hvad Retfærdigheden og Almenvellet kræver. Men har det været Forslagsstillerens nærmeste Hensigt at er fare, hvorledes Godsejerne i Landstthinget tænkte og dømte om hans Planer, saa har han jo nu faaet sit Ønske opfyldt, og det med en saadan Tydelighed, at der ikke bliver Rum for mindste

Tvivl; og er hans Mæglingsforslag bygget paa den Forudsætning, at det vilde finde Tilslutning fra begge Parter, saa vil han sikkert selv indrømme, at denne Forudsætning fuldstændig er bristet. Dermed er da altsaa Grundlaget for hans hele Bygning styrtet sammen, og hans Forslags Skæbne afgjort. Dette har naturligvis ikke kunnet fritage Udvalget for selvstændigt at gennemgaa det i alle dets Enkeltheder; flere af Udvalgets Medlemmer, deriblandt ogsaa jeg, have gjort Forsøg paa, hvorvidt det ved Ændringsforslag kunde bringes i en saadan Skikkelse, at vi kunde anbefale dets Vedtagelse. Men hvor vidt end Rigsdagens Praxis gaar i at omgjøre Love — og jeg tilstaar, at jeg selv deri ofte har troet mig nødsaget til at gaa meget vidt, enten nu dette har været en fejl eller en Fortjeneste — saa viste det sig dog, at dette ikke lader sig gjøre, hvor det er selve Grundlaget og Formaalet, der skulde undergaa Forandring. Jeg er derfor med Flertallet enig i at fraraade det foreliggende Lovudkasts Vedtagelse.

Naar jeg desuagtet har set mig nødsaget til i denne Sag at skille mig fra Mænd, med hvilke jeg i Almindelighed plejer at samstemme, og i hvis Samstemning jeg ellers finder en god Borgen for, at jeg er paa ret Vej, saa er det, fordi jeg ikke skjønner rettere, end at den af dem foreslaaede Dagsorden er i Strid med Anskuelser, for hvilke jeg i en lang Aarrække har virket, og som jeg endnu fastholder. Hvor stor Pris jeg imidlertid end sætter paa at hævde min egen Konsekvents, saa er det dog ikke blot eller væsentligt som Selvforsvar, at jeg maa imødegaa Flertallet, men fordi jeg anser det for magtpaaliggende, at, om det nuværende Forslag end ikke kan føre til en Løsning af Fæstesagen, det dog heller ikke skal betegne en Standsning og Tilbagegang i dens Udvikling. Jeg er med Flertallet enig i, at den heldigste og for alle parter tjenligste Løsning er den frie Overenskomst mellem Sælger og Kjøber, fordi den rette Kjøbesum derved bedre udfindes end enten ved Taxation eller Auktion, fordi alle de særlige Hensyn til Person ligheder, Formuesforhold, Panthavernes Ret osv. derved lettest finde en retfærdig og billig Afgjørelse, og fremfor alt, fordi Fæstebonderne, til hvilke jeg ønsker at Fæstestederne skulle gaa over i Selveje, i deres Fæstekotrakter have et Aktiv, der giver dem en gunstig Stilling i alle Forhandlinger med Godsejeren om Gaardens Overdragelse. Jeg er derfor ogsaa enig i at beklage Lovforslagets Fremkomst, fordi det let kan svække Fæsternes Lyst til at købe ved at foregøgle dem en gjækkende Udsigt til, at Loven vil forhjælpe dem til gunstigere Vilkaar, end de kunne opnaa ved den direkte og private Forhandling med Godsejerne. Idetmindste er det vist, at det har kostet de danske Fæstebønder utrolige Summer, at deres Førere have forledet dem til at vrage Tilbud, der aldrig ville vende tilbage. Men til et Salg hører der ikke blot en Kjøber, men ogsaa en

Sælger, og jeg frygter for — eller rettere, jeg er overbevist om — at Vedtagelsen af Flertallets Dagsorden vil svække Lysten til at sælge hos alle de Godsejere, som dertil behøve Lovgivningens Spore. Vel siger Flertallet, at Lovgivnings magten ikke »bør tabe denne Sag af Sigte«, og at den ingeniunde »bør lægge Hænderne i Skødet«; men naar man nøjere ser til, hvad der skal gøres, saa vil man finde, at dette ikke siger stort Andet, end at Lovgivnings magten med Hænderne paa Ryggen — for ikke at sige med bagbundne Hænder — skal staa og se til, hvad der foregaar. Hvad er det nemlig for Midler, Flertallet giver Anvisning paa, for at vise, at Staten ikke er magtesløs i denne Sag? Regeringen skal, saa siges der, granske Skøder og Pantebøger og Fæsteprotokoller, for deraf at lave statistiske Oversigter over Salgs- og Fæstevilkaar. Fremdeles skal den henvende uberettigede Spørgsmaal til private Personer, ikke blot om deres Handlinger, men ogsaa om deres Hensigter, — Noget, hvorpaa vist ingen Indenrigsminister vil indlade sig, fordi han derved vilde udsætte sig for at blive afvist, efter Omstændighederne med Grovheder eller med Spydigheder. Endelig skal den, efter at have faaet al denne Oplysning, give sig til at overveje, hvorvidt man kunde finde paa Midler til at overvinde Utilbøjeligheden til at sælge f. Ex. ved at straffe dem, der havde overtraadt — ikke noget Lovbud, men ikkun et Statsønske, ved en forhøjet Beskatning af det usolgte Fæstegods. I Sandhed, de Godsejere maatte være meget nervøse, som lode sig kyse af saadanne Trusler! Nej! hvor ikke den egne Fordel, Opinionens Tryk og Exemplets Smitte, og hvor ikke det Premiesystem, som Flertallet selv anser for udtømt med Loven af 1861, kan lokke de Gjenstridige, der gives der kun eet Middel, som har Klem, og det er Lovens Tvang, det direkte Paabud. Men dette forkaster Flertallet, fordi det skulde være »stridende mod Ejendomsretten.«

Hvis dette forholdt sig saaledes, da vilde det være meget sørgeligt for mig, der har set for meget af Kommunismens Rædsler og nærer for stor Frygt for de Farer, hvormed den truer Verden, til at jeg kunde tage mig det let, hvis jeg virkelig skulde have været med til at krænke Ejendomsretten eller idetmindste til at give Anvisning derpaa. Men det vilde være lige saa sørgelige for Rigsdagen, og da navnlig ogsaa for Landstinget, siden det ved Dagsordenen af 1856 selv har opfordret Regeringen til at stille sig i Spidsen for et Forsøg paa ved en Tvangslov at bevirke Festets Overgang til Selvejendom. Baade Flertallet og Mindretallet i Udvalget have udtalt sig om Betydningen af denne Dagsorden og Landstingets nuværende Stilling til samme. Flertallet erklærer den for død og magtesløs, og Mindretallet, der som sædvanligt i Eet og Alt slutter sig til Folkethinget, mener, at der til Retfærdiggjørelse af det nu foreliggende Lovforslag ikke behøves andet

end Henvisning til hin Dagsorden, hvis Udførelse det er. Begge Parter have efter min Mening Uret, og jeg har en særlig Opfordring til at paavise dette, da det var mit Forslag til en Adresse, hvortil hin Dagsorden sluttede sig, og da det var mig, der som Ordfører for Udvalget fremsatte og forsvarede den.

Jeg skal da først vende mig til Mindretallet, der med sin sædvanlige Sparsommelighed med Hensyn til Grunde har ment, at denne Dagsorden kunde fritage det for al videre Ulejlighed. Men jeg maa gjøre de ærede Herrer opmærksom paa, at, forsaavidt en Dagsorden ikke gaar ud paa at standse en foreliggende Sag, at udtale Tillid eller Mistillid til Regeringen, eller Andet, som strax kan finde sin fulde, praktiske Anvendelse, men udtaler almindelige Anskuelse som Program for fremtidige Foretagender, staar den i Virkeligheden mere paa Meningens, end paa Beslutningens, mere paa Overvejelsens end paa Afgjørelsens Standpunkt. En saadan løsere Forhandlingsform kan som en foreløbig og orienterende Forberedelse have sin Nytte, og det er bekjendt, at i de mest udviklede parlamentariske Forsamlinger endog blotte Samtaler om offentlige Anliggender spille en betydelig Rolle ved siden af de egentlige Lovgivningsarbejder. Men det er da ogsaa en Selvfølge, at de ikke blot maa bruges med Forsigtighed, men ogsaa anvendes med megen Skjønsomhed, fordi de angaa Anliggender, der ikke have foreligget til umiddelbar praktisk Afgjørelse, og altsaa heller ikke have været underkastede den alvorlige Behandling, som det med hin forbundne Ansvar medfører. Gjælder dette i Almindelighed om saadanne Dagsordener, da maa det i fuldeste Maal finde Anvendelse paa denne, der nu er 14 Aar gammel, og det navnlig for Landstingets Vedkommende; thi den er ikke født der, og den er ikke fremkommen i Anledning af samme foreliggende Lovforslag. Den er bleven til i Folkethinget og efter en der stedfunden Forhandling, og naar Landstinget har sluttet sig til Folkethingets Dagsorden, saa har det derved kun villet støtte dets Opfordring til Regeringen om at forsøge en Løsning paa det antydede Grundlag, men forbeholdt sig senere at drøfte og for sit vedkommende at tage de slutning om alle Enkeltheder, naar de vende tilbage til virkelig Afgjørelse. Hertil kommer, at Dagsordenen ikke engang for Folkethingets Vedkommende indeholdt en virkelig Villiestilkjendegivelse, men kun en Henstilling til de i Sagen interesserede Samfundsklasser, — altsaa ganske som nu: Forslaget til et Kompromis, hvis skæbne maatte bero paa den Modtagelse, det fandt. Dette fremgaar uimodsigeligen af den hele daværende Situation og af alle de forudgaaende Forhandlinger, og ligesaa vitterligt er det, at Forventningen om en almindelig Tilslutning strandede paa Godsejernes Modstand. De udtalte sig

derimod med en Enstemmighed, som den sjældent findes her i Landet, og med en Styrke, for ikke at sige Voldsomhed, som minder om de jydsk Proprietærers Veraab over Landboreformerne i Slutningen af det forrige Aarhundrede. Jeg dadler ikke Godsejerne derfor; thi Enhver fægter for sine Meninger og Interesser, som han bedst veed, vil og kan. De brugte kun deres Ret. Men ogsaa Sandheden har sin Ret, og jeg fremhæver dette saa stærkt, fordi man alt er ifærd med i Partiinteresser at forvanske Historien. Denne Sandhed er da, at Forsøget af 1856 strandede paa Godsejernes Modstand, og denne Sandhed staar saa fast, at ikke den dumdrigeste Benægter skal kunne rokke den. Forslagsstilleren har nu vel taget hin Dagsorden til Udgangspunkt og har for mange af sine Forslag deri fundet Vejledning, men han har ingeniunde indskrænket sig til at henvise til dette ældre mislykkede Forsøg. Han har tvertimod, som jeg nys har paavist, møjsommeligen sammensanket Stof til en ny Overenskomst, for hvilken han troede, at Konstellationen af 10de Oktober skulde stille større Udsigt, end Forholdene i 1856. Ogsaa dette nye Forsøg maa allerede betragtes som strandet, og det ærede Mindretal burde derfor ikke have taget sig Sagen saa let, som det har gjort; thi det har Uret i den Formening, at Landstinget er bundet ved Enkelthederne i den Henstilling til Regeringen, som det gjorde for 14 Aar siden — gjorde, uden at en eneste af disse Enkeltheder havde været Gjenstand for særlig Forhandling eller særlig Afstemning.

Jeg haaber, at det ærede Flertal, til hvilket jeg nu henvender mig, vil erkjende, at jeg ikke gjør noget Forsøg paa at lægge mere ind i hin tidligere Udtalelse af Landstinget, end der virkelig ligger deri; men deraf følger ingeniunde, at den var en meningsløs og intetsigende Tale. Endnu mindre kan det indrømmes, at Landstinget allerede selv skulde have anerkjendt dette i 1861, ved ikke dengang at gjenoptage de tidligere Paastande, og det uagtet selve Loven af 1861 i alt Væsentligt var en Affødning af Dagsordenen af 1856, og denne altsaa derved viste sig ikke blot levende, men ogsaa avledygtig. Spørges der da, hvad der i denne Dagsorden er udtalt med fuldstændig klar Bevidsthed, da er det dette, at Lovgivningsmagten i Danmark er berettiget til at paabyde Fæstes Overgang til Selvejendom, siden Rigsdagen har opfordret Regeringen til derom at forelægge en Tvangslov. Om Maaden, hvorpaa Sagen bedst kunde ordnes, om Tidspunktet og de ydre Betingelser, hvorunder den skulde fremmes, derom fandtes der i 1856 i Landstinget maaske uklare eller forskjellige Meninger; thi de Antydninger, i hvilke Landstinget sluttede sig til Folkethinget, havde ikke været Gjenstand for særlig Forhandling, og de fremtraadte kun som Henstillinger til nærmere Overvejelse. Men det tør jeg med Bestemthed paastaa,

at Ingen har givet sit Samtykke til Dagsordenen, uden med beraad Hu at vedkjende sig dette Princip spørgsmaal i en vigtig Sag, som længe havde været under Overvejelse og Forhandling baade i og udenfor Rigsdagen, lige siden Grundloven blev givet; ja den havde endog været Gjenstand for offentlig Drøftelse og ivrige Bestræbelser længe før 1848. Det er derfor en alvorlig Sag, naar Udvalgets Flertal nu foreslaar Landstthinget at anerkjende, at det kun er ved indirekte — lokkende eller truende — Midler, at Lovgivningsmagten tør blande sig i dette formentlig privatretlige forhold, men ikke ved et direkte Lovbud, fordi dette vilde »stride mod Ejendomsretten«, hvis Ukrænkelighed er en af Retsordenens fasteste Grundpiller, og som ved Grundloven har faaet en yderligere Ukrænkelighed. Dette er nemlig det samme, som at Landstthinget nu skulde staa aabenbare Skrifte og angerfuldt erkjende, at det tidligere havde været paa ulovlige Veje, men for Fremtiden vel skulde vogte sig for Tilbagefald. Det vilde være overmaade sørgeligt, om Landstthinget skulde være stædt i en saadan Nødvendighed, — dobbelt sørgeligt, fordi her ikke er Tale om et lille Bipunkt, som mulig i et givet Øjeblik ikke havde fundet tilstrækkelig Opmærksomhed, men om et Principspørgsmaal i en Sag, hvorom under mange Aars offentlige Forhandling enhver Rigsdagsmand forlængesiden maatte have dannet sig sin Mening, og hvorom Landstthinget dengang fattede en enstemmig Beslutning. Jeg tror nu ikke, at Landstthinget befinder sig i denne ydmygende Nødvendighed, men at det godt kan vedstaa, hvad det om dette Hovedpunkt har udtalt i 1856, og jeg har derfor foreslaaet en Dagsorden, hvorved det, langt fra at fornægte dette, fastholder det. Det er derfor ikke blot mig selv og alle dem, der deltog i hin Afstemning, jeg her søger at værge; min Dagsorden gaar tillige ud paa at hævde Fremtidens Ret, og det maa derfor være mig tilladt til dens Begrundelse endnu at tilføje nogle Ord:

Den ærede Ordfører gjorde ved Sagens første Behandling en træffende Bemærkning, som strax slog mig ved sin Sandhed, og som jeg, for ikke at pryde mig med fremmede Fjer, i min Betænkning har anført med Gaase øjne. Han sagde nemlig, at der i hele denne Sag egentlig slet ikke var Tale om Expropriation, men kun om Anvendelsen af en »Statsmaxime.« Det er fuldkomment rigtigt: — her er ikke Tale om Expropriation, men kun om Anvendelsen af en Statsmaxime. Det er umuligt at udtrykke det, hvorpaa det kommer an, med større Klarhed og Korthed. Hvad er det da for en Statsmaxime, hvorom det Hele drejer sig? Hvis jeg ikke har misforstaaet, hvad den ærede Ordfører nys udtalte, saa mente han, at den først er opkommet i Slutningen af det forrige Aarhundrede; men skjønt et Aarhundrede allerede er

en ganske respektabel Anciennet, tror jeg dog, at den er langt ældre. Jeg havde ikke tænkt i mine Betragtninger at gaa langt tilbage i Fortiden; jeg er imidlertid villig til heri at følge den ærede Ordfører. Lad os da i Tankerne gaa tilbage til Herremandsvældens gyldne Dage, — dengang da Godserne i Grunden vare smaa Stater og de adelige Godsejere Smaakonger, Jorddrotter baade af Navn og Gavn, siden de ikke blot kunde kalde Dommere og Præster og Skolelærere og efter eget Tykke kunde udtage Bønderkarle og aflevere dem til Militzen, og lade Skatterne opkræve — efterat de ikke længer kunde holde Statens Beskatningsret udenfor deres Territorier — men ogsaa beskattede »deres Bønder« [sic.], der vare deres »Underdanere«, og skyldte dem baade »Hørighed og Lydighed«, da de havde »Sigt- og Sagefaldsret«, »Hals- og Haandsret«, Skifteret, Politimyndighed o. s. fr. Selv dengang, da de kunde gjøre næsten hvad de vilde — jus primæ noctis har hos os dog ikke været lovhjemlet — selv dengang, da man med Bøndernes Ret tog det saa let, at det er vitterligt, at mangfoldige ældgamle Selvejergaarde ved List og Vold bleve forvandlede til Fæstegaarde og indtagne under Godserne, — selv den gang var det strengelig forbudt at tage Bondejord ind under Hovedgaardsjorden, og hvor dette desuagtet er sket, er det sket ved aabenbart Lovbrud. Det er altsaa den »Statsmaxime«, der er langt ældre end den store Landboreform, siden den har bestaaet lige fra Dronning Margretes Tid og har holdt sig selv under Haandfæstningernes strenge Tider, at medens Hovedgaarden var Godsejerens frie Ejendom, som var fri for Skatter og dreves ved Godsbøndernes Hoveri, var Bondejorden bestemt til at ernære Bondebefolkningen, som var saa fast knyttet til Godserne, at Herremanden vel kunde sælge og magelægge og ved Dobbelt bortspille dem med Gaardene, men at de selv ikke kunde forlade det Gods, hvortil de under svære Straffe vare stavnsbundne. Naar man erindrer, hvor ringe — udenfor Kjøbenhavn — Kjøbstadbefolkningen var, og hvor stærkt de jordegne Selvejeres Tal var smeltet sammen, saa vil man finde, at Kronens og Herremændenes Bønder vare den langt, langt over vejende Del af det danske Folk, og saa vil man forstaa, hvilken Betydning den »Statsmaxime« havde, som gik ud paa at sikre deres Existens.

Denne Grundsætning, at Bondejorden i en vis Forstand er en »ager publicus«, bestemt til Bondebefolkningens Ernæring, er altsaa ældgammel i Danmark. Den er ikke først opstillet af Lovgivningen i den sidste Halvdel af det forrige Aarhundrede, men blev dengang kun udviklet og forædlet. Da nemlig Erfaringen havde viist, i hvilken elendig Tilstand Bondestanden var geraadet under Herremændenes Vanrøgt, og da fornuftige statsøkonomiske Grundsætninger og humane Forestillinger om Menneskeret og Menneskeværd

kom til Magten, da udvidede man den gamle Grundsætning, at Bondestanden paa Bondejorden skulde finde sit Ophold, til, at dette skulde være »paa taalige Vilkaar«, paa Vilkaar, »hvormed Bønderne kunde være holdne« o. dsl. Udtrykket for den saaledes forædlede gamle Statsmaxime er det hele Indbegreb af Love, Forskrifter, Præjudikater og Sædvaner, hvilket vi for Kortheds Skyld pleje at betegne som Fæstelovgivningen. Skjøndt den nu er forældet, nægter dog Ingen, at den har været til Velsignelse, ej blot for Bønderne, men for hele Folket. Samtiden hilste den med Jubel, og de senere Slægter se tilbage derpaa som paa et af de faa lyse Punkter i vor nyere Historie, der har spredet en saadan Glands over den unge Fyrste, som oprigtigen sluttede sig dertil, at ikke en halvhundredaarig Regering, fuld af Fejl og Ulykker har kunnet udslette den af Folkets taknemmelige Ihukommelse. Men allerede hin Tids Landboreform opstillede Principet om Selvejendoms Fortrin og gjorde vigtige Skridt til dens Fremme. Naar derfor den nyere Tid, naar de ved hine Reformer skabte Tilstande nu fordre den endelige Gjennemførelse af fri Selvejendom helst ved den naturlige Udvikling uden Statens Indblanding, men, hvis det behøves, ved Lovgivningsmagtons direkte Foranstaltning — da fordre de det i kraft af den samme »Statsmaxime«, der har skabt selve Fæstelovgivningen. Jeg skjønner derfor ikke rettere, end at det ærede Flertal, naar det mod en saadan Udvikling vil opstille den «abstrakte» Ejendomsret som en uoverstigelig Skranke, ogsaa maa bryde Staven over den hele Fæstelovgivning; thi Intet er vissere, end at dennes vidt omfattende og dybt indgribende System af Forbud og Paabud er uforeneligt med hvad man i Almindelighed anser for Ejendomsrettens naturlige Medfør. Da Flertallet nu dog umuligt kan ville bestride Retsgyldigheden af den hele i disse Forhold hos os bestaaende Retstilstand, saa har det neppe nogen anden Udvej, end enten at slutte sig til de jyske Proprietærers Paastand om, at hvad der dengang skete var Uret, men at trøste sig med, at naar Uret bliver gammel, saa bliver den til Ret, — eller ogsaa at hævde, at hin hele Lovgivning var forsvarlig, retfærdig, viis, men at den hele Statsmaxime, som deri udtalte sig, dermed er opslidt, og Statens særegne Myndighed over Bondejorden udtømt. Ingen af Delene kan Flertallet for Alvor ville paastaa, og det maa da indrømme, at hin »Statsmaxime« har overlevet de Former, som den skabte efter Datidens Forestillinger og Behov, og at denne samme særegne Myndighed over Bondejorden, som Staten dengang udøvede, endnu bestaar, og med samme Føje, som dengang, kan benyttes til at gennemføre det engang begyndte Værk. Hi Forlader man nu denne historisk-politiske Betragtning af Sagen og tager den nuværende Retstilstand fra et rent juridisk Synspunkt, da vil jeg ingenlunde bestride, at det er Godsejeren, som man kalder Fæstegodsets Ejer, og endnu

mindre vil jeg paastaa, at Fæsteren har nogen Medejendomsret. Men vil man ikke lade sig afspise med et Navn, men nøjere drøfte det Spørgsmaal, hvilken Ret og Raadighed denne Ejer da har, saa vil man finde, at hvad der efter almindelige Retsbegreber og i alle Landes Lovgivning betragtes som Ejendomsrettens rette Kjendemærker og naturlige Konsekventser, det vil man finde hos Godsejeren i Forhold til hans Hovedgaardsjorder, men det vil man ikke finde i hans Forhold til Fæstejorden. Og vil man da lade Tanken gjøre den modsatte Bevægelse, og spørge, om den Ejer, der ikke maa lade sin Ejendom ubenyttet, og ikke selv maa bruge den, og ikke maa overdrage dens Brug til Andre paa saa lang Tid og paa saadanne Vilkaar, som han selv vil — om han kan betragtes som en Ejer i Ordets sædvanlige Betydning, da vil man vist komme til det Svar, at Navnet gjør Intet til Sagen, men at her foreligger et Forhold af en særegen Beskaffenhed, der staar under Statens Fomynderskab i en Grad, som intet andet Forhold, og hvis Retsindhold ligesaa lidt kan klares ved almindelige abstrakte Theorier, som, omvendt, dets videre Udvikling ud af dets egen Aand kan drage Følger efter sig med Hensyn til andre Retsforhold — end ikke, hvad der dog ligger nærmest, med Hensyn til Raadigheden over Hovedgaards eller Kjøbstad-jorder. To Ting er der, hvortil Godsejeren efter den nuværende Lovgivning er berettiget: han kan tage i Indfæstning og Landgilde saa meget, som han vil — eller rettere, som han under Indfæstningstvang kan faa — og han kan dernæst sælge Gaarden til hvem han vil og for den Kjøbesum, han kan opnaa. Det er to vigtige Rettigheder, og jeg erkjender derfor, at ingen Anden end han kan kaldes Ejer. Men den ærede Ordfører veed lige saa godt som jeg, at Landgilden efter Christian Vs Lov var uforanderlig (Indfæstningen var i Grunden kun Pant for Besætningen), og at man kan paavise Dagen og Aaret, da dens Bestemmelse blev overladt til fri Overenskomst. Men, blev denne Tilladelse given, fordi man omsider var kommen til Erkjendelse af, at denne kontraktsfrihed er en nødvendig konsekvens af Ejendomsretten? Ingenlunde. Den blev given af Billigheds og Hensigtsmæssigheds Grunde, for derigjennem at forhjælpe Godsejeren til en Erstatning for de Udgifter, der bleve paalagte ham til Udskiftningen, og det i Bondestandens Interesse. Man betragtede det altsaa ikke som en logisk nødvendig Følge af Ejendomsrettens Begreb, men det var en positiv Tilladelse, som gaves af særlige Grunde, og som derfor med samme Ret maa kunne til bagtages, naar disse Grunde ere bortfaldne. Men kan Lovgivningen sige til Godsejerne: Nu have I faaet tilstrækkeligt Vederlag for de Udlæg, I ved Udskiftningen gjorde for Bønderne, og det med gode Renter og Renters Renter; nu er det altsaa paa Tide, at hin Tilladelse, der saa fuldstændig har opnaaet sin Bestemmelse, ophæves, og at Landgilden vender tilbage til hvad

den var i 1792, — hvor bliver saa Ejendomsretten? Det er ikke min Mening at anbefale en saadan Foranstaltning, men kun at minde om, at det Bevis, man vil hente fra den nu gjældende Kontraktsfrihed med Hensyn til Landgildens Størrelse, har sine svage Sider. Og nu Retten til at sælge? Nu anser Statsmagten det for ønskeligt, at Fæstet gaar over til Selveje, og den søger derfor at fremme Salg. Men sæt, at den kom til den Anskuelse, som i gamle Dage næredes af Mange, og som endnu deles af nogle Efternølere, at Selvejendom vilde være til Bøndernes aabenbare Ruin, at Fæstelovgivningen er deres Palladium og Godsejernes faderlige Varetægt deres Lykke, — vilde da Nogen være i Tvivl om, at Lovgivningen baade kunde og vilde forbyde Salg? Men hvad Mening er der i, at Lovgivningen nok kunde forbyde, men ikke paabyde saadan Afhændelse? Hvorledes jeg derfor end ser paa Sagen, kan jeg ikke komme til noget andet Resultat, end at den af Flertallet foreslaaede Dagsorden ikke blot bryder Staven over Rigsdagens — og det lige saa vel Landstingets som Folkethingets — tidligere Beslutninger, men ogsaa over den store Landboreform fra forrige Aarhundrede. Det er ligesaavel Bernstorff, Collbjørnsen og Reventlow, som Bang, Monrad og Larsen, dens Anathema rammer. Paa denne Liste maa nu ogsaa Frijs-Frijsenborg opføres; thi Flertallets Dagsorden forkaster ikke blot J. A. Hansens Lovforslag — hvori jeg jo er enig, men ligesaa fuldt og med den samme Ret det Standpunkt, som Indenrigsministeren paa hele Regeringens Vegne har indtaget, og de Anskuelser, han derunder har udtalt.

Det Standpunkt, som den ærede Regering har indtaget i Sagen, og hvorfra den med stor Sindsro har indskrænket sig til en Tilskuers fredelige Rolle, er vel ikke meget klart, og navnlig har den Forbindelse, hvori den har sat Fæstesagen til Spørgsmaalet om Jordfrihed, forekommet Mange noget uforstaaelig. Men jeg kan dog fuldkomment sympathisere med den ærede Indenrigsministers Beklagelse over, at man i Folkethinget ikke har skænket de Antydninger, der skulde indeholde Regeringens Program, den mindste Opmærksomhed, og jeg har derfor fundet det ønskeligt, at denne Mangel, om muligt, kunde blive afhjulpen her i Landstinget. Jeg betragter det nemlig for Sagens fremtidige Skæbne som et vigtigt Præcedens, at en Regering, der frembyder saa gode Garantier for, at den store Grundbesiddelses Ret og Interesse af den er bleven vedbørligen paaagtet, har erklæret sig villig til under visse Betingelser selv at indbringe en Tvangslov til Selvejendoms Gjennemførelse. Jeg har derfor gjort det til Gjenstand for Overvejelse, hvorvidt og med hvilke Lempelser jeg for mit Vedkommende vilde kunne tiltræde disse Betingelser, og har udtrykt min Mening i en Række til min Dagsorden fejede Punkter. Man vil deraf se, at jeg i

flere Henseender kan slutte mig til Regeringens Antydninger, og derfor har søgt at give dem en skarpere Formulering — vel ikke saaledes, som et i alle Enkeltheder gennemført Lovforslag vilde give, men dog med saa bestemte Træk, at Ingen vil være i Tvivl om, hvorledes den efter denne Anvisning opførte Bygning vilde blive. Ligeoverfor det fra Folkethinget modtagne Lovforslag vil det indeholde Bevis for, at Spørgsmaalet om Fæstesagens Fremme har været Gjenstand for alvorlig Drøftelse i Udvalget, saa at man ingenlunde har ladet det bero ved den Erkjendelse, at dette foreliggende Forslag ikke kunde bruges, og tillige for, at en saadan Omdannelse umulig kunde foretages med Udkastet gennem Ændringsforslag. Ligeoverfor Ministeren og Landstinget vil det frembyde en naturlig Anledning til — udover det blot negative Resultat, at faa det foreliggende Udkast fjernet — at komme ind paa en virkelig Forhandling, der vel ikke kan føre til umiddelbare praktiske Resultater, men dog berede Vejen for saadanne. Idet jeg derfor skal henstille, hvorvidt Ministeren og Thinget ville benytte denne Anledning, er det min Pligt med et Par Ord at begrunde mine Forslag.

Jeg er da med Ministeren enig i, at Maalet for vor Landbolovgivnings Udvikling maa være, hvad han kalder »Jordfrihed«, eller — som jeg fornylig i en anden Sag udtrykte mig — at »Jorden i Danmark maa vorde lige saa fri, som Folket er det.« Ogsaa deri samstemmer jeg med ham, at dette ikke skal ske ved at ophæve de Indskrænkninger, som i Bondestandens Interesse ere paalagte Brugen af Fæstejorden — hvilket vilde føre til Tilstande, paa hvilke vi i Meklenborg have et afskrækkende Exempel — men derved, at den langvarige og dog saa usikre Adskillelse mellem Ejendomsretten og Brugen, som er Fæstevæsenets Skyggeside, afløses af Selvejendom, uden at opoffre, hvad der har været Fæstevæsenets Lys side, nemlig Opretholdelsen af et betydeligt Antal Jord brug af Mellemstørrelse, eller hvad vi forstaa ved Bøndergaarde. Almenvellet kræver derfor, at ved siden af den frie Udstykning — være sig til selvstændig Bebyggelse eller til Forening med anden Bondejord — den i den nuværende Lovgivning hjemlede Regel om Bevarelsen af en Hovedparcel hævdes og stilles under Regeringens Tilsyn. Paa denne Maade vil den voxende Befolknings Trang til paa selvstændige smaa Ejendomme at erhverve sig Bopæl og et sikkert Grundlag for Erhverv, og den fremadstræbende Landmands naturlige Ret til ved Udvidelsen af sin Bedrift at hæve sin og sin Families Stilling i Samfundet ved en Sammenlægning, der i de lokale Forhold vil finde en aldeles tilstrækkelig Begrænsning kunne forenes med det i nationaløkonomisk og politisk Henseende saa vigtige Formaal, at sikre en uafhængig Middelstand, der

væsentlig lever ved sit eget Arbejde, men dog lever under saadanne Kaar, at disse tillade en højere aandelig og politisk Fremgang. Vil man kalde dette en Indskrænkning i det abstrakte Begreb af Jordfrihed, saa er det i alt Fald en Indskrænkning, som Fremtiden vel kan modificere, men ingensinde bor ophæve, fordi den er et Grundlag for vort Folks Kraft og et Værn mod mange Farer.

Ved siden af denne Indskrænkning er der en anden, som jeg haaber engang i Tiden vil kunne bortfalde; men som jeg anser for nødvendig i en rimeligvis langvarig Overgangstid, og det er Opretholdelsen af den ældgamle Adskillelse mellem Hovedgaardsjord og Bondejord. Hvor stor min Tro til Friheden end er, kan jeg dog ikke give min Stemme til, at det tillades Godsejerne at inddrage Bondejord under deres Hovedgaarde, forinden al Bondejord er gaaet over til fri Selvejendom, og saaledes har faaet sine naturlige Forsvarere — ja, jeg vil tilføje, for inden en saadan Tilstand har vundet saamegen Fasthed, at der ikke længer er nogen alvorlig Fare for saadanne »Annekteringere« og »Agglomerationer«, hvorved de smaa selvstændige Jordbrug i nogen mærkelig Grad vilde forsvinde. Forsaavidt er jeg altsaa uenig med Indenrigsministerens Antydninger, hvorimod det er en Selvfølge, at ikke blot Magelæg mellem Hovedgaardsjord og Bondejord, men ogsaa den Inddragning af denne, der ifølge den gjældende Lovgivning alt maatte være erhvervet, om end ikke fuldbyrdet, burde staa ved Magt. Da dernæst den ved Loven af 1861 givne Adgang til fri Raadighed over hver tiende Gaard, naar 9 Gaarde ere solgte til Fæsteren eller hans Slægt, netop er givet i Selvejendoms og de nuværende Fæstefamiliers Interesse, burde ikke blot den derefter alt erhvervede Ret respekteres, men Adgangen dertil ogsaa for Fremtiden holdes aaben. Med disse Undtagelser — eller rettere, med disse nærmere Bestemmelser — burde det efter min Formening forbeholdes Fremtiden at udlette Forskjellen mellem Bondejord og al anden Jord.

Derimod har jeg ikke mindste Betænkelighed ved, at den frie Raadighed strax og fuldstændigen indtræder med Hensyn til al den Bondejord, som allerede er eller her efter maatte komme i Selveje — hvormed Arvefæste med Ret til at sælge og pantsætte maa stilles i Klasse — saa at Enhver, som besidder een eller flere saadanne Gaarde, faar Ret til at drive dem selv eller overdrage deres Brug til Andre paa saa lang tid eller paa saadanne Vilkaar, som han vil. Naar Loven af 1861 for et Tidsrum af 20 Aar efter sket Afhændelse har opretholdt den saakaldte mildere Fæstetvang, da er dette sket, fordi der mellem Bønderne var en stærk Frygt for, at uden en saadan Overgangstid den Ret, der nu tilkommer

Godsejeren til ved Fæsteledighed at omfordele Fæstegaardenes Tilliggende, vilde medføre Oprettelsen af større Forpagtergaarde. Jeg tror imidlertid ikke, at man bør give Afkald paa denne Godsejernes Ret, fordi den er det bedste Middel til at bøde paa Udskiftningernes Mangelfuldhed, og fordi en hensigtsmæssig Afrunding af de enkelte Ejendomme faar en forøget vigtighed for alle parter, naar det hidtilværende Godsbaand skal opløses. Det Eneste, hvortil der herved mulig kunde være Opfordring, var at foreskrive en vis Frist, inden hvilken fuldstændige Planer til en saadan Ordning skulde være indsendte til Regeringens Anerkjendelse, ligesom der, hvis man endelig vil, dertil kunde knyttes særlige Forskrifter med Hensyn til Minimum af Hovedparcellernes Størrelse. I og for sig vil det dog hos den, der ikke betragter Sagen fra et ensidigt og sneverhjertet Standssynspunkt, ikke finde Anstød, om der ad denne Vej skulde opstaa nogle Jordbrug, der, uden at være Herregaarde, dog havde en noget større Betydning, og som kunde blive af stor Nytte baade for Landvæsenets Udvikling og for det politiske og kommunale Liv, ligesom der efter min Overbevisning findes saa megen Oplysning og Velstand i den danske Bondestand, at den ikke længer behøver Lovgivningsmagts Formynderskab med Hensyn til al den Jord, der alt er eller herefter maatte komme i Selveje, men at den i det Hele og Store godt kan hævde sig i sin Besiddelse ved sine egne Kræfter. Jeg er derfor enig baade med den ærede Indenrigsminister og med de ikke faa Medlemmer af Folkethinget, som have gjort den fuldstændige Frigjørelse af al Selvejerjord til Betingelse for deres Tilslutning til en Fæsteafsløsningslov.

Den første og ufravigeligste Fordring, der maa gjøres til en Lov om Selvejendoms Gjennemførelse maa naturligvis være den, at den forbyder enhver ny Bortfæstning eller saadan langvarig Bortforpagtning, som staar i Klasse dermed. Da det er en Selvfølge, at de nuværende Fæste og Forpagtningskontrakter skulle opretholdes, vilde Følgen altsaa være den, at ved disses Ophør enhver Fæstegaard stilles til offentlig Auktion, og derved afhændes til den Højstbydende til fri Selvejendom. Derved vilde Lovens politiske og statsøkonomiske Formaal være naaet saa fuldstændigt og saa hurtigt, som det uden Retsbrud er gjørligt. Men som jeg nys har paavist, staar i hele vor historiske Udvikling ved siden af dette Formaal tillige et socialt Spørgsmaal, som Lovgivningen ikke kan lade upaaagtet, naar den vil tage Forholdets endelige Ordning i sin Haand. Jeg har erkjendt, at Fæsteren ikke har nogen Medejendomsret, og jeg kan derfor ikke stemme for, at nogen Del af den Kjøbesum, der repræsenterer selve Ejendommens Værdi, udbetales enten til ham eller til hans Bo, saafremt han ikke kjøber Gaarden og saaledes selv —

frivillig eller nødtvungen — bryder Baandet mellem Fæstefamilien og Fæstegaarden. Endnu mindre kan jeg erkjende, at det i saa Henseende kan begrunde nogen Forskjel, dersom man vilde lade en saadan Udtælling gaa gennem Statskassen. Forsaavidt er jeg derfor uenig baade med Lovudkastet og med Indenrigsministeren. Men jeg tror at have paavist, at det er Grundtanken i vor hele Landbolovgivning, at Bondestanden paa taalelige Vilkaar skal finde sit Ophold paa Bondejorden, og denne Grundtanke bør ikke opgives, fordi en ny Tid kræver nye Former for dens Fyldestgjørelse. Under Fæsteforholdet er dette sket gennem den gamle Sædvane, at Fæstefamilien, der i hvert givet Tilfælde har anset sig og af alle Andre er bleven anset som Ihændeher af denne Bondestandens Adkomst, skulde have en fortrinlig Adgang til at faa Gaarden i Fæste, naar den hidtilværende Fæster døde eller gik paa Aftægt, og at det Medlem af Fæstefamilien, som herved repræsenterede denne, skulde have Gaarden paa billigere Vilkaar end Fremmede. Saa stærkt var herved Begrebet af Familien, at Individet næsten forsvandt. Om det var en Søn eller Sønnesøn eller Stedsøn eller Svigersøn eller endog kun en Plejesøn, om det var en ældre eller yngre Broder o. s. v. - alt dette betragtedes som et underordnet Spørgsmaal, som de Paagjældende i Reglen klarede indbyrdes uden store Vanskeligheder. Men at den, der fremtraadte som Slægtens Repræsentant, burde have en privilegeret Stilling, drog Ingen i Tvivl. Denne Tradition er saa stærk, at den ikke blot lever i Bondestandens Retsbevidsthed, men ogsaa respekteres af Godsejerne, og det selv af saadanne, i hvis Sind og Forhold der ikke er Spor af sentimentale eller patriarkalske Følelser. Den udøves mere som en Skyldighed end som en Ædelmodighed; den modtages som Noget, der er i sin Orden, vel med Tak, men uden Ydmygelse. Denne Tradition er i den Grad gaaet over i Sæderne, at den Godsejer, som vilde se bort fra samme, vilde finde Misbilligelse i sin egen Bevidsthed og i Andres Omdømme; den indeholder f. Ex. Nøglen til, at Fæsteauktioner, hvis Lovlighed og Fordelagtighed for Godsejeren er ubestridelig, kun et Par Gange ere forsøgte, og egentlig kun som en Demonstration; eller, for at anføre endnu et Exempel, at det betragtes som en pekuniær Fordel for en Godsejer, naar en Fæstegaard bliver ledig ved at Familien er uddød, skjøndt juridisk dette ikke forøger hans Ret over samme. Saaledes har Forholdet gennem en fast Praxis uddannet sig under Fæstelovgivningen, og spørges der da, hvilken Betydning denne Sædvane maa faa, naar Fæstet skal gaa over til Selvejendom, da maa Svaret blive, at, medens det statsøkonomiske Hensyn er fyldestgjort, saasnart kun Fæste gaardene komme i Selvejeres Hænder, fordrer det sociale Hensyn, at de ved denne Forandring saavidt muligt skulle blive i Fæstefamilierne. Dette gjælder naturligvis kun som den almindelige

Regel; thi, ligesom dette under Fæsteforholdet selvfølgelig altid har været betinget af, at der var Nogen af Familien, som kunde og vilde fæste, saaledes maa det ogsaa ved Kjøb — efter privat Overenskomst eller ved Lovens Medvirkning — være Forudsætning, at Familien kan stille en Repræsentant, som vil kjøbe og har Noget at kjøbe for. Der kan derfor ikke fordres andet, end at Familien derved skal beholde der privilegerede Stilling, som den havde under Fæsteforholdet. Men en saadan privilegeret Stilling bør Loven sikkre den; thi Sædvanen, den ældgamle, fra alle Sider anerkjendte Sædvane, er et godt Grundlag for den skrevne Ret. Alt Romerne erkjendte, at, naar et forhold skulde ordnes ved Lov, skulde denne paabyde, hvad en retsindig og forstandig Mand — bonus paterfamilias — vilde gjøre af sig selv, ogsaa uden Lovens Tvang; og i vort Norden er Sædvanen Grundlaget for al Lov. Sædvanerne havde længe havt retlig Gyldighed, forinden de bleve optegnede af retskyndige Mænd, og disses Optegnelser bleve saa Kilden til vore ældste positive Love. Opgaven for alle Bestræbelser til Selvejendoms Fremme har derfor stedse været opfattet saaledes, at Fæstestederne skulde gaa over i Fæsternes Selveje. Det er dette, som er sket ved Afhændelsen af Kronens Bøndergods — og det fra de første Skridt i forrige Aarhundrede og til de nyeste Love om Domænegodsernes Salg; det er dette, som har været tilsigtet ved alle de forskjellige Lovforslag, som have foreligget Rigsdagen i denne Retning, og dannet Grundlaget for de forskjellige Love, som ved Tilladelser eller Premier have søgt at fremme samme. Opgaven kan derfor heller ikke være tvivlsom ved fremtidige Forsøg; der kan kun være Spørgsmaal om Valget af Midlerne.

Det første Middel, jeg i saa Henseende har bragt i Forslag, vil neppe finde megen Modstand, det nemlig, at i Tidsrummet fra Lovens Udgivelse og til hver enkelt Fæstegaard ved indtrædende Fæsteledighed skal stilles til offentlig Auktion, Gaarden som Selvejendom ikke tør overdrages til Andre end Fæsteren eller dennes Familie, Da Salg af enkelte Fæstesteder — altsaa udenfor Salget af det samlede Gods — med paasiddende Fæstere er et unaturligt og derfor kun meget sjældent brugt Forhold, vil denne Indskrænkning i Godsejernes formelle Ret kun være lidet følelig, og Fæsteren faar derved under Fæstekontraktens Varighed den privilegerede Stilling fremfor Fremmede, som i Forening med hans kontraktmæssige Fæsteret vil støtte ham i at erhverve Gaarden for sig eller Sine. Visheden om, at Fæstekontraktens Fornyelse er umulig, og Uvisheden om, hvad Udfald den da indtrædende Auktion kan faa, vil gjøre Fæsterne tilbøjelige til ved Kjøb at sikkre sig mod denne Hazard; men for Godsejerne vilde denne Usikkerhed kun da indeholde en tilsvarende Opfordring til at sælge, hvis

Fæsteledigheden indtraf samtidig paa alt Fæstegods. I saa Fald vilde nemlig den Konkurrence, Fæstefamilien vilde møde ved Auktionen, ikke være større, end at den maatte kunne bære samme. Men da dette kritiske Øjeblik vil indtræde efterhaanden, og da ved den tiltagende Befolkning og Overfyldelsen af alle Næringsveje Mange ville føle sig tilskyndede til at søge deres Erhverv ved Landbrug, saa kan det befrygtes, at Auktionen vilde give en højere Kjøbesum end den, Gaarden kan forrente, og at denne Udsigt kunde virke saa hæmmende paa Tilbøjeligheden til at sælge, at Fæstefamiliens privilegerede Stilling under Fæstekontraktens Varighed derved vilde miste sin Betydning. Jeg har derfor foreslaaet, at den skal finde sit Supplement i den Regel, at, naar Fæsteren eller hans Slægt bliver højstbydende, skal den have et Afslag i Kjøbesummen af en femtedel. Tallet er naturligvis vilkaarligt. Jeg har taget det saaledes, som man under alle forudgaaede Forhandlinger om en Fæsteafløsning har anslaaet den Afgang i Værdien af Fæstegods, der følger af Fæsteforpligtelsen og alle dermed følgende Indskrænkninger. Men Tanken er den, at Godsejeren, som kun ejer sine Fæstegaarde med alle disse Indskrænkninger, ingen Adkomst har til den Værdiforøgelse, disses Ophør medfører, og at Fæstefamilierne ere nærmest til denne Fordel, eller med andre ord, at de bør erholde de Gaarde, hvis høje Værdi – næst Tidernes Gunst – skyldes deres eget og deres Fædres Arbejde, paa vilkaar ligere Vilkaar end Fremmede. Kunne de ikke i Konkurrencen med alle Andre og deriblandt Godsejerne selv, blive højstbydende uagtet en saadan Fortrinsret, saa dele de kun Skæbne med alle dem, der gjerne vilde købe, men ikke kunne, og ere navnlig ikke værre farne, end de under Fæsteforholdet vilde være, naar de ikke kunde gjøre Udvej til en passende Indfæstning. Men blive de højstbydende og erholde de saaledes Gaardene, da ville de selv med en saadan Rabat komme til at give lige saa meget for dem, som alle de Mange, der ved private Kjøb have erhvervet deres Fæstegaarde. Dermed maa da ogsaa Godsejeren kunne give sig tilfreds; han vil efter min Overbevisning paa denne Maade erholde en langt højere Pris end den, for hvilken Staten, selv i den seneste Tid, har afhændet sit Bondergods, og uden Tvivl det Dobbelte — ja, hvis han har købt længere tilbage i Tiden, maaske det Tidobbelte af hvad han selv har givet derfor. At denne Femtedel, naar enten Godsejeren selv eller en Fremmed faar sig Gaarden tilslaaet, skal indbetales i Statskassen, er formentlig en ligefrem Konsekvens af det Anførte. Det bliver da ikke til Udbetaling til nogen privat Person, men til fri Raadighed, at Staten erholder denne Afløsningssum, der maa anses som Vederlag for den ved selve Lovgivningen bevirkede Værdiforøgelse. Den nærmeste og naturligste Anvendelse af samme vilde uden Tvivl være til et Reservefond til Støtte for de Foranstaltninger, der vilde være at træffe til

Sikkring af Panthaveres Ret. Jeg skal slutteligen endnu engang fremhæve, at hvad jeg her fordrer for Bønderne, er meget mindre, end hvad det Ministerium, som fortrinsvis og med god Føje kaldes et Godsejministerium, har erklæret sig villigt til at indrømme. Til dem, der maatte ville belære mig om Forskjellen mellem Billighedskrav og Retskrav, har jeg kun det Svar, at vi sidde her — ikke i en Ret, der er nødt til at tage Fornuften fangen under Lovens Lydighed, men i en lovgivende Forsamling, hvis Opgave det er at bestemme, hvad der bør være Ret, og ved dette Spørgsmaals Afgjørelse har ogsaa Billigheden — en stor og uomtvistelig Billighed — en vigtig Stemme.

Jeg skal ikke forfølge disse Betragtninger videre; thi deres Hensigt er kun at give Indenrigsministeren Lejlighed til nærmere at forklare og forsvare sine Fremtidsplaner, og at opfordre alle dem, der med mig ere enige i, at det foreliggende Forslag ikke kan bruges, til ikke at blive staaende ved at forkaste det, men til at yde deres Bidrag til en endelig Løsning af Fæstesagen. Naar denne Hensigt er opnaaet, agter jeg derfor at tage denne Del af mit Forslag tilbage, da jeg naturligvis erkjender, at det ikke er modent til Beslutning. Tilbage staar da kun mit Hovedforslag, som ene gaar ud paa at fastholde det Standpunkt, hvorpaa Sagen, hvorpaa navnlig ogsaa Landstinget hidtil har staaet. Direkte og for Øjeblikket vil derved ikke opnaaes Noget, og jeg gjentager, hvad jeg alt har sagt, at jeg ikke dermed har stor Hast, fordi den langsommere og fredeligere Fremgang gennem frivillig Overenskomst er den, som baader alle Parter og hele Landet bedst. Men saa lidt jeg vil bryde Staven over Fortidens Bestræbelser, saa lidt vil jeg være med til at præjudicere Fremtiden. Mod et Forsøg paa at bringe Sagen til at kæntre vil jeg gjøre, hvad jeg formaar, for at holde den paa ret Kjøel. Det, jeg hævder, er Lovgivningsmagts Ret til, naar den frivillige Afløsning ikke findes fyldestgjørende, da at gribe ind ved direkte og tvingende Foranstaltninger, for at fuldbyrde den Afslutning med Middelalderen, der hos os nu har været Maalet for taalmodige og varsomme Bestræbelser i over et Aarhundrede. Paa andre Steder har dette kostet Strømme af Blod; det er vor Hæder og vor Lykke, at det hos os er sket paa rolig og lovlig Vis, Haand i Haand med selve Befolkningens Fremgang i aandelig Udvikling og Velstand. »Volentes ducere, nolentes trahere« — at lede de Villige og drage de Gjenstridige — det har hidtil været vor Lovgivnings Opgave; men for at kunne løse den, maa den ikke give Magts Sværd ud af sin Haand. Det kan ikke tillades Enkeltes Forgodtbefindende at sætte en uoverstigelig Bom for Opnaelsen af et længe og vedholdende efterstræbt Statsformaal, og kan man ikke længer komme nogen Vej med at lokke og true, saa er tiden kommen til at byde og tvinge. Naar den er

kommen, kan jeg ikke sige; men jeg skal kun minde om, at selv den nyeste Bevægelse er ældre end Grundloven, og at den i sit Formaal er berettiget, om den end ofte kan være misbrugt til forkastelige Agitationer. Den har alt opnaaet saa store Resultater, at den ganske vist for Tiden ikke har nogen foruroligende Styrke; men den vil ikke dø hen, og den vil ogsaa fremdeles baade blive brugt og misbrugt. Det er derfor langt Flere end de tilbagestaaende Fæstefamilier og langt højere Interesser end deres Velgaaende, for hvilke det maa være magtpaaliggende at faa dette Spørgsmaal ud af Verden, og til at gjøre et alvorligt Skridt henimod dette Maal, dertil forekommer Ministeriet Frijs mig særlig baade skikket og kaldet; thi, medens der er mange og højere Statsopgaver, for hvilke Besiddelsen af en Mængde Hartkorn ingen Betydning har, saa kan den dog i denne Sag lægge et stærkt Lod i Vægtskaalen. Jeg haaber derfor, at Landstinget ved at stemme for min Dagsorden vil hævde dette Ønske og dets Berettigelse.

Kilde

Carl Ploug: 1873. Orla Lehmanns efterladte skrifter. Bd. 4. København: Gyldendal.

Kildetype

Dokumentation i bogværk

Tags

Bondebevægelsen, Den nationalliberale bevægelse, Foredrag

URI

<https://www.dansketaler.dk/tale/orla-lehmanns-tale-om-faestesagen>